

EGY AVAR MÉLTÓSÁGVISELŐ PECSÉTTYŰRŰJE

JOANNI SZENTKLÁRAY
OCTOGENARIO

I

«Rovásírásos gyűrűk Magyarországon» című cikkében¹ Csallány Dezső 1955-ben ismertetett egy Battonyán talált rovasírásos gyűrűt, amelyet a XIII. századból származónak gondolt s a kunokkal hozott kapcsolatba. A gyűrű leletkörülményeiről a következőket mondta el: «Battonyán, a II. kerület Ságvári utca 18—25. számú házak között, 1910-ben egy dombot hordtak el, amely több telekre terjedt ki. Anyagát házépítésekhez használták fel. A dombban meg nem határozható temető volt, 1 m mélyen, meszelt sírokkal, mellékletek nélkül. Volt még egy tömegsír, amelyben beszakított koponyák és összetört csontok hevertek. E sírban 'rézgombokat' is találtak. Egy lovassírban, a férfi koponyájába nyílhegy volt befúródva. Lókoponyák is kerültek elő. Egy csontvázat guggoló helyzetben leltek. Felszínre került még agyagedény, továbbá Hadrianus ezüstje és II. Constantinus középbronz. Mag István telkén, 20. sz. alatt, az említett domb elhordása után, annak lábujában, kertásás közben lelték a 4. kép alatti rovasírásos bronzgyűrűt, amely jelenleg Frech Miklós tanárjelölt, battonyai lakos tulajdonában van, akinek szívességéből foglalkozhatom a gyűrű feliratával.»²

A gyűrűt Csallány következőképpen írta le: «A battonyai gyűrű zárt karikájú, feje lapos, tojásdad kerületű. Rajta nagy keresztvassal ellátott kétélű, hosszú, egyenes kard mintája a felületet hosszában két részre osztja. Két oldalán hat-hat rovasjelből álló felirat van, amit egy-egy keskenyedő vonalkeret szegélyez. A peremrészén még szabálytalannak látszó geometrikus díszítmény vehető ki. A nyakon jobbról és balról hármás ékalakú, fogazott szalagdísz látszik. A gyűrűkarika 2,4 × 2,2 cm átmérőjű, a gyűrűfej h. 1,8, sz. 1,4, v. 0,2 cm.»³

Csallány megkísérelte a gyűrű feliratának olvasását is. Sajátságos módon azonban nem az azonosítható betűk helyzetéből indult ki, amikor a felirat kezdetét és a jelek sorrendjét akarta megállapítani, hanem a két sort elválasztó «kard» helyzetéből és az írásmező szűküléséből arra következtetett, hogy a felirat a kard markolatánál kezdődik. Ennek azután az lett a következménye, hogy az írásjeleket vízszintesen és függőlegesen tükröfordított alakban tanulmányozta s így kísérelte meg azonosításukat.⁴ Szükségszerűen adódott ebből, hogy mindössze egy betűt tudott helyesen meghatározni, az 03-t, ezt is csak

¹ Arch. Ért. 82 (1955) 79—84.

² Csallány Dezső: Rovásírásos gyűrűk Magyarországon. Arch. Ért. 82 (1955) 81.

³ Csallány D.: id. m. 81—82.

⁴ Csallány D.: id. m. 82, vö. 5. kép. «Olvasata» a következő volt; ²d(ä) ¹n(a)š ²b(ö)²t(ü)²g ¹n(a) ²s(s) ²t(e) ²g(ö) kü. Az «olvasat» magánhangzó-kiegészítései arra engednek következtetni, hogy Csallányynak valamilyen «magyarázata» is volt, de azt nem ismertette. Későbbi, rovasírással foglalkozó cikkeiben már nem volt ilyen tartózkodó.

azért, mert a vésnök a bevésésnél éppen ezt az egy jelet függőleges tükörfordítással véste be s így fordított nézőpontjából egyedül ennek alakja jelent meg számára helyesen.

II

Dr. Frech Miklós archeobotanikus szívességéből a battonyai gyűrűt magam is tanulmányozhattam,⁵ s így lehetőségem nyílt a rávonatkozóan közölt adatok pontosítására és kiegészítésére. A gyűrűkarika külső átmérője a fejnél mérve 21 mm, keresztirányban 22 mm. A gyűrűfej hossza 17 mm, szélessége 13 mm, vastagsága 2 mm. A gyűrűkarika vastagsága a fejfel szemben 1 mm,

1. kép. A battonyai avar gyűrű fejlapja

a gyűrűfej két vége felé fokozatosan vastagodik. Szélessége alul 3 mm, a gyűrűfejnél 5 mm. A gyűrű súlya 6,9 gramm. Anyaga valószínűleg valamilyen aranyöt-vözet, amennyire ezt az oxydréteg részleges eltávolítása után vizuálisan meg lehet állapítani. Dr. Frech Miklós szíves közlése szerint a gyűrű semmilyen kapcsolatban nem állott az elhordott domb leleteivel s szórványletnek kell tekinteni.

Ami a gyűrű korát illeti, semmi alapja sincs annak a feltevésnek, hogy a XIII. századból származnék és a kunokkal állna kapcsolatban. Csallány Dezsőt szemmeláthatólag az vezette félre, hogy Mészáros Gyula az egyébként teljesen más jellegű ladánybenei és kunkerekegyházi gyűrűket a kunokkal hozta kapcsolatba.⁶ Azóta azonban kétségtelemné vált, hogy az ezeken és a hasonló gyűrűkön látható jelek nem tekinthetők rovásírásnak, e gyűrűk nem a XIII. századból származnak és semmi közük sincs a kunokhoz.⁷ Azt Csallány maga is látta, hogy a szóbanforgó gyűrűk aligha lehetnek a kunok emlékei, minthogy azonban felirataikat Mészáros nyomán tévesen rovásírásnak tartotta, úgy gondolta, hogy akkor besenyő emlékek lehetnek.⁸ Azonban szemmelátha-

⁵ Szívességéért e helyen is hálás köszönetemet fejezem ki.

⁶ Mészáros Gyula: Rovásírásos kun nyelvemlékek. Népünk és Nyelvünk (1936) 161 skk.

⁷ A. Kiss: 11th Century Khazar Rings from Hungary with Hebrew Letters and Signs. Acta Arch. Hung. 22 (1970) 341 skk. Szóke Béla Miklós: Az Árpád-kori «rovásírás» gyűrűk rejtélye. Élet és Tudomány 1983/17. 516 – 517.

⁸ Csallány D.: id. m. 81.

tólag a kunokat sem akarta rovásírásos emlék nélkül hagyni s ezért a battonyai gyűrűt nekik tulajdonította a sorokat elválasztó, keresztvassal ellátott, egyesenes «kard» alapján. Ugyanakkor viszont maga is feltűnően tartotta a pecsétgyűrűn a kardábrázolást, minthogy az — mint maga megállapította — «egyéltalán nem mondható keleti örökségnek, besenyő vagy kun fegyverfajtának».⁹

Valójában a gyűrűfejen megfigyelhető sorválasztó — amennyiben egyáltalán kardábrázolásnak tekintjük — olyan egyesenes kardhoz vagy szablyához hasonlít, amelynek típusa széleskörűen elterjedt volt a népvándorlás korában — többek közt az avaroknál is — az ívelt pengéjű szablya megjelenése és általánossá válása előtt. Keleten klasszikus példája a Srostki-i lelet (VIII. század vége — IX. század eleje),¹⁰ Európában a Panovo-i szablya,¹¹ az avar leletek közül pedig többek közt az Űllői- és a Dunapentele-i egyesenes szablyákat említhetjük.¹² Kétségtelen tehát, hogy a sorválasztó semmiféle alapot nem nyújt a battonyai gyűrű XIII. századra való keltezésére. Az a tény, hogy biztosan besenyő és kun rovásírásos emlékek eddig egyáltalán nem ismertek, már eleve nem teszi kézenfekvővé e darab besenyőkkel vagy kunokkal való kapcsolatba hozatalát.

A battonyai gyűrű olyan típust képvisel, amely az avar korban Közép-Ázsiától Bizáncig hatalmas területen ismert és használatos volt. E típus abból a gyűrűformából fejlődött ki, amely az ovális pecsétkövet rekeszé képzett gyűrűfejbe foglalta be. Ez a pecsétgyűrű-típus kedvelt volt a III—V. században a Sāsānida Iránban is.¹³ Drágakő hiánya és a vésés nehézségei miatt azonban a rekeszbe foglalt pecsétkövet később sokszor fémlappal helyettesítették, amelyen a rekeszt előbb gyöngyfűzéssel vagy egyszerű bevésett vonallal utánozták, mint ez a bizánci gyűrűk fejlődésében jól megfigyelhető.¹⁴ A közép-bizánci korban az ovális fémlap a gyűrűkarikával egybeolvadt s a rekesz utánzata is sokszor elmaradt.¹⁵ A battonyaival való összehasonlítás szempontjából érdekes egy VII. századi bizánci gyűrű, amelynek fejét gyöngysor keretezi s kétoldalt a fejnél a gyűrűkarikát háromszög alakban elrendezett 6—6 gömböcske díszíti.¹⁶ A battonyai gyűrű ennél bizonyára későbbi, egyszerűbb kivitelű, a gyöngysort és a gömböcskéket sima bevésett vonalak helyettesítik. A bizánci gyűrűk fejlődésének keretébe állítva e gyűrű korát a VIII. századra tehetjük. Valószínűnek látszik ugyanis, hogy a pecsétgyűrű használata avar területen bizánci hatásra megy vissza. Elméletileg természetesen elképzelhető

⁹ Csallány D.: id. m. 82.

¹⁰ A Srostki-i szablyáról A. Zakharov—W. Arendt: *Studia Levedica*. AH XVI. Budapest 1934. 27—28 l., VIII. t. 1—2. Marosi Arnold—Fettich Nándor: *Dunapentelei avar sírleletek*. AH XVIII. Budapest 1936. 98. S. A. Pletneva: *Степи Евразии в эпоху средневековья*. Moskva 1981. 45—46. Hasonló alakú a Boščekul'-i kard is, S. A. Pletneva: i. m. XX. t. 29.

¹¹ Erdélyi István: *Az avarság és kelet a régészeti források tükrében*. Budapest 1982. 121 l., LXXIII. t.

¹² Horváth Tibor: *Az Űllői és a kiskőrösi avar temető*. AH XIX. Budapest 1935. XII. t. 7. Marosi A.—Fettich N.: i. m. 10 l., I. t. 7.

¹³ Vö. pl. Ph. Gignoux: *Catalogue des sceaux, camées et bulles sasanides de la Bibliothèque Nationale et du Musée du Louvre*. II. Les sceaux et bulles inscrits. Paris 1978. Nr. 2/3, 2/5, 2/6, 2/7, 2/8, 2/10, 2/19, 2/21, 2/27, 2/29, 2/31, 2/37, 3/1, 3/3 stb.

¹⁴ M. C. Ross: *Catalogue of the Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*. II. Jewelry, Enamels, and Art of the Migration Period. Washington 1965. XLI. t. 59, XLII. t. 62, 64, XLVI. t. 79, 80, 81—84.

¹⁵ M. C. Ross: id. m. LIX. t. 110, 116—118, LXII. t. 122, LXIII. t. 124, 125.

¹⁶ M. C. Ross: id. m. XLVI. t. 76.

lenne az is, hogy a késői avarok a pecsétgyűrűk használatát az iráni Közép-Ázsiában ismerték meg s onnan hozták magukkal. A battonyaihoz hasonló VII–VIII. századi fejes gyűrűk Pendžikentben is elég nagy számban kerültek elő.¹⁷

III

A battonyai gyűrű pecsétgyűrű, feliratát tehát fordítva, negatívan vették be. Ezért a felirat olvasásánál vagy lenyomatát vagy fordított, negatív fényképét kell vizsgálnunk. A felirat — ha a mondottak alapján negatív képét vagy lenyomatát nézzük, a «kard» hegyénél a jobb oldalon kezdődik. Ez az 1. sor, amely 6 írásjelből áll s az utolsó jelnél egy pont s egy háromszög alakú bevésés

2. kép. A battonyai avar gyűrű fejlapjának tükörfordított képe

jelzi,¹⁸ hogy itt egy szintaktikai egység véget ér. A 2. sor a «kard» hegyétől balra kezdődik s szintén 6 betűből áll. Az írás elhelyezése tehát követi az orchoni-jeniszeji feliratokét: felülről lefelé s jobbról balra halad, ha a «kardot» hegyével felfelé függőleges helyzetben nézzük illetve jobbról balra és alulról felfelé, ha a «kard» vízszintesen, hegyével jobbra helyezkedik el.

Az 1. sor első és a 2. sor harmadik betűje függőleges, egyenes szárból és baloldalan a közepe táján (a 2. sor harmadik betűjénél a felső felénél) elhelyezett két vízszintes illetve ferde vonásból áll, amelyek baloldali végei csaknem összeérnek. Ezeknek az írásjeleknek a szerkezeti sajátosságai a jeniszeji feliratok két írásjelénél találhatók meg: a²k-nál és a²g-nél.¹⁹ Mindkét jel azonos szerkezeti elemekből áll,²⁰ azonban a²g függőleges szára általában erősen ívelt, a²k-é általában egyenes. A két vízszintes (kissé ferde) vonás a²g-nél általában a függőleges szártól jobbra,²¹ a²k-nál általában balra²² helyezkedik el. E szer-

¹⁷ A. M. Belenickiy—N. B. Bentović—O. G. Božakov: Средневековый город Средней Азии. Leningrad 1973. 85.

¹⁸ A. v. Gabain: Alttürkische Grammatik.² Leipzig 1950. 15, (8. §).

¹⁹ D. D. Vasilev: Корпус тюркских рунических памятников бассейна Енисея. Leningrad 1983. 7, írástáblázat 11/8—10, 18/8, 21.

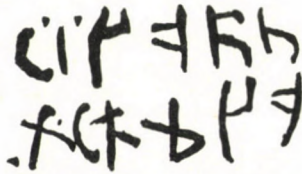
²⁰ V. A. Livšic: О происхождении древнетюркской рунической письменности. Советская Тюркология. Baku 1978. 95 ugyanabból a szogd írásjelből (*k*) vezetí is le mindkettőt.

²¹ D. D. Vasilev: id. m. 7 a 13 változatból 10 esetben.

²² D. D. Vasilev: id. m. 7 a 20 változatból 18 esetben.

kezeti jegyeket figyelembe véve a szóban forgó írásjeleket ²*k*-nak határozhatjuk meg.

Az 1. sor második betűje *ü*. A harmadik írásjelnek elhelyezése és alakja egyaránt figyelemreméltó. Egy függőleges és egy csaknem vízszintes, egymást keresztező szárból áll, amelyek alsó illetve jobboldali végét egy harmadik ferde szár köti össze. Nem lehet kétséges, hogy itt a jeniszeji feliratok tompa ⁰*m*-jének²³ változatával van dolgunk, amelynek vízszintes tengelye baloldalt 45 fokkal megemelkedett. A betű tengelyének 45° fokos eltérésére a vízszintestől a jeniszeji feliratokban is van példánk.²⁴ Az érdekes az, hogy az ⁰*m* betűnek ez

3. kép. A battonyai avar gyűrű tükörfordított rovásírásos feliratának átmásolással készült rajza

az alakja és helyzete pontosan megfelel a pehlevi írás *m*-jének, tehát határozottan archaikus jellegű és a szogd írás *m*-jéből nehezen volna levezethető.

A negyedik betűt már Csallány helyesen ⁰*š*-nek határozta meg. Ez az orchoni-jeniszeji feliratok egyik ⁰*š* alakjának változata illetve annak függőlegesen tükörfordított bevésése. Pontos megfelelője avar területen a tabi avar arany bujtató feliratában került elő.²⁵ Ennek alapján úgy látszik, hogy az avar rovásírás az ⁰*š*-nek ezt a változatát használta.

Az ötödik írásjel és a 2. sor hatodik betűje szemmeláthatólag azonos. Jobb felé ívelő vonalból áll, amelynek végei erősen behajlanak s a 2. sor hatodik betűjénél középtűt kis szögletes törés figyelhető meg. E szerkezeti sajátosságok a jeniszeji feliratok ⁰*nč* jelére jellemzők, míg a szintén ívelő vonalból álló ¹*n*-nel nem fordulnak elő. Hogy az 1. sor ⁰*nč* jelénél a középső kis törés hiányzik, annak az lehet az oka, hogy ezt a betűt a vésnök először kifejejtette s utólag véste be az ⁰*š* és az utolsó betű közé. Jól meg lehet ugyanis figyelni, hogy a betűk elosztása a gyűrűfej felületén arányos s ezt csak az 1. sor ⁰*nč*-je zavarja meg. Ha lefedjük ezt a betűt, akkor az ⁰*š* és az utolsó betű közötti távolság éppen annyi lesz, mint a ²*k* és az *ü* vagy az *ü* és az ⁰*m* között. Ez a tény világosan arra mutat, hogy a vésnök utólag véste be az ⁰*nč* írásjelet az ⁰*š* és az utolsó betű közé. Mindezek figyelembevételével az 1. sor ötödik és a 2. sor hatodik betűjét nyilvánvalóan ⁰*nč*-nek kell meghatározoznunk.

A hatodik betű a jeniszeji feliratok egyik ⁰*č* változatának pontos megfelelője.²⁶

²³ D. D. Vasilev: id. m. 7, írástáblázat 23/16.

²⁴ D. D. Vasilev: id. m. 7, írástáblázat 23/5.

²⁵ D. D. Vasilev: id. m. 7, írástáblázat 33/6, a tabi bujtatóról *Garam É.*: FA 35 (1984) 94, 102 sk., 5. kép.

²⁶ D. D. Vasilev: id. m. 7, írástáblázat 36/5.

	Battonya	≡
ö/ü	ꞥ ꞥ	Ye ꞥ
°č	Ꞧ	Ye Ꞧ
ʸ	ꞧꞧ	Ye ꞧꞧ
°k	Ꞩ Ꞩ	Ye Ꞩ
ük	ꞩ	O ꞩ
°m	Ɦ	Ye Ɦ
°nč	Ɜ Ɜ	Ye Ɜ
°š	Ɡ	Ye Ɡ
²t	Ɬ	Ye Ɬ

4. kép. Összehasonlító írástáblázat

A 2. sor olvasata nem ütközik különösebb nehézségbe. Az első írásjel az orchoni-jeniszeji rovásírás ^{2t}t betűjének pontos megfelelője.²⁷ A második betű jólismert az avar rovásírásban, előfordul a jánoshidai tűtartó egyik feliratában is,²⁸ ez az *ük/kü* jel. A harmadik betű — mint fentebb láttuk — ^{2k}k, a negyedik pedig *ö/ü*, ez azonos az 1. sor második írásjével. Az ötödik betű a jeniszeji feliratok ^{ꞧꞧ} jelének alapváltozatát²⁹ képviseli. Végül a hatodik betű azonos az 1. sor ötödik írásjével, hangértéke tehát ^{0nč}nč.

IV

Mindezek alapján a pecsétgyűrű felirata következőképpen olvasható :

1. sor ^{2k}k ü ^{0m}m ^{0š}š ^{0nč}nč ^{0č}č:
2. ^{2t}t ük ^{2k}k ü ^{ꞧꞧ}ꞧꞧ ^{0nč}nč

²⁷ D. D. Vasilev: id. m. 7, írástáblázat 35/1–3.

²⁸ Harmatta J.: Az avarok nyelvének kérdéséhez. Ant. Tan. 30 (1983) 71 skk., 73 (3. kép), 82 (írástáblázat).

²⁹ D. D. Vasilev: id. m. 7, írástáblázat 10/1–3.

E felirat az 1. sor végén kitett elválasztójel (az átírásban :) tanúbizonysága szerint két részből áll. A pecsételésre szolgáló gyűrűk felirata általában a gyűrű tulajdonosának nevét és méltóságát közli, esetleg valamilyen formulát is tartalmaz.³⁰ Ugyanezt várhatjuk a battonyai gyűrűn is, minthogy azonban ennek felirata csak két részre tagolódik, kézenfekvő az 1. sorban a tulajdonos nevét (neveit), a 2. sorban pedig méltóságának vagy hivatalának megjelölését keresni.

Az 1. sor első szava nyilvánvalóan *kümüš*-nak olvasható s a török nyelvekben közismert *kümüš* 'ezüst' szóval³¹ azonosítható. Ez személynévként³² és személynév elemeként³³ is előfordul a Kāšgaritól feljegyzett nyelvi anyagban. Az ⁰*nč* jelet *Inč*-nek értelmezhetjük és a név második elemének tarthatjuk. Az ótörök *inč* szó jelentése 'nyugodt' s személynévi elemként is előfordul az *Inč Buqa* névben.³⁴ Végül a név harmadik elemének a ⁰*č* = *eči*, *iči* szót tarthatjuk, amelynek jelentése 'idősebb testvér, nagybátya'.³⁵ Az 1. sor értelmezéséül tehát a következő név adódik: *Kümüš Inč Eči*.

A 2. sor szemelláthatólag egy magashangú és egy mélyhangú szót tartalmaz. A magashangú szó ²*t* ²*ük* ²*k* ²*ü* = *tükäkü*, amely a *tükä-* 'befejeződik, véget ér, teljessé tesz' ige³⁶ *-kü/-gü* képzős igeneve 'befejezett, teljes, tökéletes' jelentésben. Így *tükäkü* az ugyancsak a *tükä-* igéből képzett *tükäl* 'teljes, tökéletes' szónak³⁷ lehet a szinonimája.

A ¹*γ* ⁰*nč* írásképet aligha értelmezhetjük másnak, mint *ayinči*-nek. E szó nyilvánvalóan valamilyen méltoságnév, amely a pecsétgyűrű tulajdonosa, *Kümüš Inč Eči*, funkcióját vagy jogkörét jelöli. Így kézenfekvő az ótörök *ayiči* 'kincstárnok'³⁸ méltoságnévre gondolnunk, amely az *ayī* 'drágaság, kincs' szó *-či* képzős származéka. A pecsétgyűrű használatát e funkció bizonyára indokolja. Feltűnő azonban a szó *ayinči* orthográfiája a várható *ayiči* helyett. E jelenség nem ismeretlen az ótörökben: a ragozásban (az ablatívusban és az aequativusban a 3. szem. birtokos jel és az esetrag között), a szóképzésben (pl. *burxan qutinliγ* 'Buddha-méltóságú' — **qutliγ* helyett) és a szó szerkezetekben (pl. *yirin tapa* 'országába, földjére' — **yiri tapa* helyett) gyakran jelenik meg ilyen inetimilógikus *-n*.³⁹ Az *ayinči* hangalakját befolyásolhatták a hasonló képzésű szavak is (mint pl. *altunči* 'aranyműves', *orunči* 'eunuch' stb.), amelyek alapszava (*altun*, *orun*) *-n*-re végződött, az *-n*- tehát bennük etimológiailag indokolt volt.

V

A battonyai gyűrű feliratát a fentiek alapján következőképpen értelmezhetjük:

1. sor	<i>Kümüš Inč Eči</i>	«Kümüš Inč Eči,
2.	<i>tükäkü ayinči</i>	a tökéletes kincstárnok»

³⁰ V. ö. a sāsānida pecsétgyűrűket, *Ph. Gignoux*: id. m. 4 skk.

³¹ Ótörök *kümüš*, oszm. *gümüš* 'ezüst', Древнетюркский словарь (= DTS). Leningrad 1969. 326.

³² *Kümüš* (MK I 371) DTS 326.

³³ *Kümüš tegin* (MK I 413) DTS 326.

³⁴ DTS 210.

³⁵ DTS 162.

³⁶ DTS 595, *A. v. Gabain*: i. m. 345.

³⁷ DTS 595 sk.

³⁸ DTS 17–18.

³⁹ *A. v. Gabain*: id. m. 193 §.

Valószínű, hogy a *tükäkü* szónak valamilyen speciális jelentése van — pl. '(hatalomban) teljes, teljhatalmú' — s így a címet talán helyesebb «a teljhatalmú kincstárnok»-nak fordítanunk. Azonban az ótörök nyelvek s különösen az avarok nyelvének jelenlegi ismertségi foka nem teszi lehetővé e kérdés egyértelmű eldöntését.

Az *ayī(n)či* 'kincstárnok' méltóság felbukkanása az avaroknál több szempontból is figyelemre méltó. Gazdagítja elsősorban az Avar Kaganátus belső szervezetére vonatkozó igen szegényes ismereteinket. A korábban ismert *qayan*, *qatun*, *qapyan*, *tuđun*, *tarqan*, *yuyuruš*, *qansanči* méltóságnevek⁴⁰ sora most az *ayīnči* 'kincstárnok' címmel egészül ki. A kincstárnoki méltóság a kagáni udvar gazdálkodásának bizonyos fokú szervezettségét tételezi fel. Ismerve azt a tényt, hogy az avar kagánok évszázadok alatt hatalmas kincseket halmoztak fel⁴¹ s számolva a kagáni udvar belső jövedelmeivel is, ezt szükség-szerűnek is kell tartanunk.

Másodszor fontos arra is rámutatnunk, hogy a kincstárnoki méltóság s a kagáni kincstár igazgatása számvitelt és írásbeliséget is tételez fel. A Qutadγu bilig kairói változatának kéziratában (238₁₂) olvasható a következő megállapítás: *bitig bilsä saqış ayīči bolur* «ha ismeri az írást és a számadást, kincstárnok lesz».⁴² A battonyai pecsétgyűrű azt bizonyítja, hogy az avar kagáni kincstár igazgatása a rovásírásos türk nyelvű írásbeliséget használta s ez a jeniszejhez közelálló avar rovásírás ismeretét valószínűvé teszi.

A battonyai pecsétgyűrű harmadik történeti tanulsága lelőhelyével függ össze. Bár leletkörülményei tisztázatlanok, az mindenesetre kétségtelen, hogy előkerülésére elsősorban a kagáni székhely és kincstár közelében lehetett volna számítani, amely valahol a Duna—Tisza közén, esetleg a Tisza mentén feküdt.⁴³ Hogy a gyűrű mégsem ott került elő, annak okát bizonyára a történeti eseményekben kereshetjük. Mint az írásos forrásokból ismeretes, Pipin 796. évi hadjárata alkalmával, amelynek célja a kagáni székhely és kincstár kirablása volt, néhány avar csapatot a Tiszától keletre eső területre űzött.⁴⁴ Minthogy hadműveletekről a források nem beszélnek, csak olyan avar csapatokról lehetett szó, amelyek a kagáni székhely és kincstár közelében tartózkodtak, bizonyára annak védelmére. Kézenfekvő arra gondolni, hogy a kagáni kincstárnak a frankok által történt kirablása alkalmával *Kümüš Inč Eči* kincstárnok is elmene-kült a Tiszántúlra, amelyet azonban néhány év múlva a bolgárok foglaltak el. Lehet, hogy ekkor került a battonyai gyűrű is a földbe s így megőrizte számunkra a páratlan gazdagságú kagáni kincstár egykori főtisztviselőjének emlékét.

⁴⁰ Harmatta J.: id. m. 71.

⁴¹ J. Deér: Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches. Karl der Grosse. I. Düsseldorf. 788 skk.

⁴² DTS 17—18.

⁴³ Harmatta J.: Adatok az avar hring kérdéséhez. Arch. Ért. 87 (1960) 63—64, J. Deér: i. m. 785—786.

⁴⁴ J. Deér: id. m. 785—786.